

Budoucnost společnosti práce a stran práce – 15 tezí

*Debata o Dobré společnosti,
autorský tým Německo, listopad 2017¹*

Utvářet svět práce je posledních asi sto let jedním z nejdůležitějších sociálně-politických úkolů – a úspěchů – sociální demokracie v Evropě. Zlepšení pracovních podmínek, dosažení plné zaměstnanosti a úsilí o spravedlnost a sociální mobilitu prostřednictvím práce bylo jejím historickým posláním. Politika sociální demokracie byla do značné míry odpovědná za to, že z technologických a sociálních změn, které v minulosti přinesly průmyslové revoluce, nakonec profitovali pracovníci, což zajistilo společenský pokrok.

Za aktuálním vývojem v evropských sociálně-demokratických stranách bezpochyby stojí široká škála příčin, specifických pro každou zemi. Když ale přehlédneme hranice jednotlivých států, vidíme nepřestávající transformaci světa práce. Ta je z velké části zodpovědná za problémy stran práce v posledních desetiletích. Utvářet zítřejší svět práce a organizovat společnosti práce jsou výzvy, které ovlivňují celou sociálně-demokratickou scénu, bez ohledu na národní rozdíly.

V dnešní době zažíváme složité procesy, které vedou k dramatickým zvrátům ve světě práce, a tudíž i v našich společnostech: demografická změna, rostoucí migrace, měnící se hodnoty, globalizace a bující technologický rozvoj a digitalizace. Abychom mohli čelit hlubokému roztržitému společnosti, je nutné nejprve řešit polarizaci ve světě práce.

Zvraty ve světě práce s sebou přinesly změny na politické scéně. Politické strany, obzvláště ty pravicové, poslední dobou slibují zdánlivou stabilitu a povzbuzují své voliče, aby se ohlíželi zpátky do minulosti. Strany prosazující neoliberální politiku zároveň slibují uvolnit (technologické) hnací síly, přičemž ale ignorují síly odstředivé, které hrozí rozdělením společnosti.

Základním úkolem sociální demokracie je uznat výhody a možné přínosy technologického a společenského rozvoje, a přitom nezapomenout na to, že lidé očekávají bezpečnost a spravedlnost. Aby se zbrzdila další polarizace společnosti, je na prvním místě konkrétně potřeba vytvořit a implementovat plán pro společnost práce, který se orientuje na budoucnost. Současným úkolem je ve zkratce práce budoucnosti, zmírnění sociálních otřesů, ochrana společnosti a její reforma.

Role sociální demokracie ve společnosti zítřka – nemluvě o její síle – je závislá na formulaci konkrétní koncepce světa práce orientovaného na budoucnost. Ta zahrnuje otázku individuálních a kolektivních identit ve společnosti práce, což je obzvláště důležitá výzva vzhledem k tomu, že v mnoha zemích jsou národní a etnické politické identity v konfliktu s identitami sociálními. Stručně řečeno, úsilí směřované k práci budoucnosti je neoddelitelně spjaté s politickými hráči dobré společnosti práce.

Abychom tedy ukotvili výzvy budoucího světa práce k vizi *dobré společnosti*, soustředíme se v tomto textu na souvislosti mezi světem práce a digitalizací a nabízíme 15 tezí. Základní myšlenka spočívá v tom, že dobrá společnost je možná jedině s dobrou (digitální) prací.

¹ Text vznikl jako diskusní materiál pro konferenci *The Good Society. Shaping the Future of Work – the Mission of Social Democracy* pořádanou Friedrich-Ebert-Stiftung v Berlíně v listopadu 2017. Text z anglického originálu přeložil Martin Babička.

Teze 1-5: Digitalizace nás staví před nové zásadní problémy

1. Digitalizace a automatizace se v zemích OECD i mimo ně již staly realitou. Do jaké míry pronikly do jednotlivých zemí a transformovaly je, nicméně závisí na daném socioekonomickém kontextu, stupni společenského přijetí nových technologií, charakteru národních trhů práce a někdy také na míře industrializace.
2. V jednotlivých oblastech dokáže digitální technologie nahradit lidskou práci novými možnostmi automatizace. Podnikatelské uvažování je následující: co lze díky digitalizaci dělat s menšími náklady, zdigitalizujeme. Největšími sektory s potenciálem se transformovat jsou média, bankovníctví a pojišťovnictví, maloobchod, vzdělávání a s nějakým zpožděním také výroba, zdravotnictví, doprava a logistika, nemluvě o zemědělství. V některých oblastech, jako je obchod, se digitální automatizace už dávno stala realitou.
3. Zda se objeví *technologická nezaměstnanost*, záleží na míře, do jaké je lidská práce schopná nadále doplňovat automatizované činnosti. Klíčové jsou také společenská setrvačnost, závislost na předchozích postupech a vývoj kupní síly, a tedy i agregátní poptávky. Lze očekávat, že zpočátku automatizace povede k tomu, že zmizí určité činnosti spíše než pracovní místa.
4. Spíše než ke konci společnosti práce, jsme došli k její *velké transformaci*. V budoucnosti zůstane práce klíčovou složkou našich společností. Ale práce sama se v mnoha ohledech změní. Rychlost a komplexní charakter současné technologické změny dává novou podobu debatám známým ze 70. let. Transformace ovlivňuje výrobu, spotřební procesy a logiku vytváření hodnot stejně jako náš každodenní způsob života.
5. Digitalizace bude mít vliv na produktivitu, a tudíž případně i na obecnou životní úroveň. Zvýšení produktivity automaticky neznamená, že se rostoucí blahobyt ve společnostech spravedlivě rozdělí. Spíše bude nutné za jakékoliv eventuální nové přerozdělování bojovat. Výhody zvýšené produkce by například z velké části mohly odsát vlastníci kapitálu, velké společnosti a poskytovatelé platform. Digitalizace ovšem může rovněž s pomocí chytré legislativy zajistit důstojné mzdy, zlepšit sociální zabezpečení a financovat veřejné statky.

Teze 6-10: Možnosti a rizika digitalizace pro dobrou společnost

6. Digitalizace ovlivní různé části trhu práce různými způsoby. V posledních dvou desetiletích jsme viděli, že rozdíly v sektorové mzdě se v důsledku technologického vývoje zvětšují. V Německu se například hotely a dodavatelé občerstvení ocitli téměř na dlažbě kvůli nárůstu mezd v jiných sektorech s vyšším růstem produktivity. Digitalizace by mohla posílit rozdíly ve mzdách mezi jednotlivými sektory, které nelze vykompenzovat jen pomocí daňového systému. Proto je nutné nalézt ve spolupráci s odbory strategie a nástroje k tomu, aby z *digitálních dividend* možného růstu produktivity neprofitovaly jen dané ekonomické sektory, ale aby tento růst vedl k pozitivnímu a solidárnímu vývoji mezd ve všech sektorech.
7. Obecně je ovšem třeba očekávat, že naroste význam vysoce kvalifikované práce založené na znalostech a jednoduché činnosti v důsledku digitalizace už tolik významné nebudou. Zároveň stále hrozí, že k digitalizaci a automatizaci méně atraktivní práce nedojde. Pokud dojde k *digitální polarizaci* práce, hrozí, že se propast mezi vysokými a nízkými příjmy jen zvýší. Abychom předešli polarizaci příjmů, musíme se také vyhnout polarizaci v míře kvalifikace zaměstnanců. Chcete-li zajistit, aby zaměstnanci ve všech odvětvích byli kvalifikačně připravení na digitalizační procesy a zároveň zachovat a podpořit *střední zaměstnaneckou třídu*, je třeba modernizovat vzdělávání poskytované státem i firmami tak, aby všechny skupiny zaměstnanců byly schopny udržet krok s technologiemi.

8. Digitalizace a automatizace s sebou přináší rozsáhlou reorganizaci trhu práce. V důsledku digitalizace přibývá flexibilních forem práce *decentralizovaných mimo pracoviště*. To má za následek snížení významu tradičních, standardních pracovních vztahů. Vznik digitálních pracovních platforem, na kterých lidé de facto samostatně výdělečně činní a pracující na zakázku, kteří jsou zpravidla špatně placeni a bez sociálního zabezpečení, soutěží pod silným konkurenčním tlakem, ukazuje, že digitalizace automaticky nevede k důstojné práci a spravedlivé distribuci příležitostí a přínosů. Proto je zoufale potřeba nalézt komplexní legislativní strategii, která zabrání dalšímu růstu *digitálního prekariátu*.
9. V některých případech musejí být pracovní procesy přenastaveny od základu. Jedním z klíčových legislativních úkolů je přenastavení rozhodovacích procesů při interakci mezi lidmi a technologiemi a tuto interakci podle toho uzpůsobit. Za tímto účelem musejí být definovány (univerzální) pravidla pro *digitál* (zejména s ohledem na spolehlivost, bezpečnost, ochranu dat a soukromí). Sociálně-demokratický přístup k nové společnosti práce se musí soustředit na smysluplné rozdělení rolí: nelze připustit, aby kontrolní funkce stále více zastávaly systémy a z lidí se staly pouhé provozní jednotky. Kyber-fyzické systémy se musejí stát podpůrnými nástroji při rozhodování s tím, že poslední slovo mají lidé. To vyžaduje přinejmenším kolektivní kontrolu (stát a odborové svazy) a intervenční opatření, například ve formě silné supervizní struktury pro digitální svět.
10. Část potenciálně negativních dopadů digitalizace na zaměstnanost – v jednotlivých sektorech nebo obecně – lze v některých zemích řešit a podstatně zmírnit díky demografickým trendům. Demografické změna znamená, že v některých odvětvích nedostatek kvalifikovaných pracovníků v nadcházejících letech jen poroste, což bude mít za následek příznivý vývoj co do poptávky po pracovní síle. Například v oblasti individuálních sociálních služeb dojde v příštích dvou desetiletích k masivnímu růstu poptávky, kterou digitalizace a automatizace pokryje jen do určité míry. Pro Německo tato souhra demografie a digitalizace v nadcházejících dekadách nabízí politickou možnost skloubit inovace, vzdělávání a konkurenceschopnost ve spojení s hospodářskou silou a společenskou solidaritou.

Teze 11-15: Digitální svět práce jako hlavní politický projekt dneška

11. Mezi hlasité politické reakce na obavy mnohých lidí z digitalizace patří odmítnutí všeho nového za doprovodu diskriminace a nacionalismu a radikálního napadání sociálního státu. Zejména pravicové populistické strany přizívají jejich pesimistický pohled na budoucnost, zejména ve vztahu ke ztrátám pracovních míst a devalvací kvalifikace. Neoliberální křídlo prezentuje modely typu *nepodmíněného základního příjmu* jako pozitivní utopii. V kontrastu s tím se sociální demokracii nabízí historická možnost neskrývat se před digitálním světem práce ani mu nebránit, ale spíše reformovat instituce sociálního státu tak, aby přispívaly ke spravedlivější společnosti. To zahrnuje regulaci přístupu na trh a *pozitivní protekcionismus* – jinými slovy, ochranu před *neoprávněným digitálním zásahem* do práv zaměstnanců.
12. V příkrém rozporu s (neoliberálním) vývojem v posledních několika desetiletích tak musí stát hrát silnou, a zároveň vyváženější roli při pozitivní organizaci zítřejšího světa práce. Za tím účelem musejí podpořit tzv. „Práci 4.0“ ochrannými opatřeními národního zákoníku práce a nástroji sociálního státu. Středobodem je zde možnost pracovat, zajištění zaměstnatelnosti, ochrana sociálních práv v kontextu účasti pracovníků na rozhodovacích procesech a sociální partnerství, sociální záchranná síť pro nové formy zaměstnávání a zajištění mzdových podlah, stejně jako organizace pracovního času zohledňující životní cyklus člověka.
13. Stát musí během digitální transformace rovněž hrát aktivní roli v hospodářské politice. Na jedné straně musí prosazovat digitalizaci posílením státních a soukromých investic, na straně druhé musí zajistit spravedlivé zdanění digitálních firem, například na základě datových toků. Rovněž je zapotřebí vytvořit regulatorní a protikartelové mechanismy reagující na fenomény datové ekonomiky a ekonomiky platforem.

14. Budoucí životaschopnost společnosti práce a stran práce závisí na tom, kam budeme směřovat naše úsilí. V neposlední řadě neseme zodpovědnost za organizaci naší společnosti tak, aby byla ekologicky udržitelná. I zde se digitalizace může stát klíčovým spojencem spravedlivé společenské transformace a sociální demokracie. Aby sociální demokracie mohla realizovat vizi dobré společnosti, musí nejprve odpovědět na základní otázku, jak může skokový nárůst produktivity pomoci ke kultivaci nového, udržitelného – účinnějšího, efektivnějšího, spravedlivějšího a energeticky šetrnějšího – ekonomického modelu.
15. Veřejnou debatu kolem digitalizace a budoucnosti práce dnes ovládá nejistota nebo dokonce strašidlo dystopické budoucnosti. Nebezpečí další polarizace – týkající se kvalifikace, příjmů, příležitostí a svobod – je velmi reálné. Nicméně příležitosti k pozitivní změně jsou stejně reálné. Zda bude velká transformace nakonec požehnáním, nebo prokletím je otázkou organizace a přerozdělení. Stejně jako během minulých technologických skoků musí sociální demokracie využít strukturální změnu jako páku sociálního pokroku. Dělbou práce mezi lidmi a inteligentní stroje proto nesmí určovat jednostranné kritérium nákladů nebo technologické proveditelnosti, ale lidské právo na sebeurčení a autonomii. Práce – jak vysoce digitalizovaná, tak primárně analogová – musí zůstat jak hlavním pilířem společnosti, tak politické identity sociální demokracie.